

ШАХС ДИНИЙ ДУНЁҚАРАШИНING ШАКЛЛАНИШИДА ИЛМНИING АҲАМИЯТИ

Ж. С. Рамагов

Тошкент давлат транспорт университети, “Ижтимоий фанлар” кафедраси
мудири

М. Ҳасанов

Тошкент давлат транспорт университети, “Ижтимоий фанлар” кафедраси
ўқитувчиси

Лочин Азаматович Валиев

Тошкент давлат транспорт университети, “Ижтимоий фанлар” таянч
докторанти

АННОТАЦИЯ

Асрлар давомида халқимизнинг юксак маънавияти, адолатпарварлик, маърифатпарварлик каби эзгу фазилатлари Шарқ фалсафаси ва Ислон дини таълимоти билан узвий боғлиқ равишда ривожланиб келган. Аммо ўтган асрнинг 70 йили давомида халқимиз маънавиятига тамомила ёт бўлган ва умуман инсоният маънавий тараққиётини буткул тескари изга солиб юборишга уринган даҳриёна "инқилобий" фалсафа асосидаги тоталитар мафкуравий таъйиқ бир неча авлод онгига шафқатсиз қатағонлар йўли билан сингдиришга уринди. Мазкур мақолада айнан юқоридаги масаланинг илмий ечимлари борасида сўз боради.

Калит сўзлар: дин, дунёқараш, эътиқод, фан, Ислон дини, маънавият, тарбия, илм.

КИРИШ

Бундан 28 йил олдин эришилган сиёсий Мустақиллик миллатимизга ўз асл қадриятларимизни эркин ўрганиш ва ҳаётга татбиқ этиш имкониятини қайтиб берди. Эндиликда бизнинг вазифамиз қадимий ва барқарор анъаналаримизни ҳозирги замоннинг мутлақо янгиша шароитларига мос равишда қайта тиклаб, халқимиз тафаккур тарзига мувофиқ ва тушунарли шаклда ёш авлоднинг маънавий баркамол бўлиб улғайишига имкон даражасида ўз ҳиссамизни қўшиш бўлмоғи керак.

Бугун мамлакатимиз Ўзбекистонда кенг қамровли ислохотлар амалга оширилаётган бир даврда шахснинг жамият олдидаги масъулиятини юксалтириш ҳар қачонгидан ҳам муҳимлиги намоён бўлмоқда. Айниқса, глобаллашув шароити таъсирида авж олаётган “оммавий маданият” каби таҳдидларга қарши туришда шахсда масъулият туйғусини такомиллаштириш бугунги даврнинг долзарб муаммоларидан бири ҳисобланади. Дарҳақиқат, инсонни ҳайвонот оламидан фарқловчи жиҳати бу унда масъулият ҳиссининг мавжудлигидадир. Мана шу масъулият туйғуси орқали инсон ўзининг маънавий мавжудот эканлигини англаб боради. Инсон ўзининг маънавий камолот имкониятларини юзага чиқариш лозимлигини англаб етган сари ўзлигини англай бошлайди. Ҳар қандай инсонни шахс деб атай олиш қийин. Шахсга ижтимоийлик хусусиятлари хос. Инсонлар шахс бўлиб дунёга келмайдилар, ижтимоийлик хусусиятлари наслдан наслга ўтмайди, балки кишилар ижтимоий муҳитда, жамиятда шахс бўлиб шаклланадилар. Инсон жамиятдаги кишилар билан мулоқоти жараёнида ижтимоий муносабатларга киришади ва унда секин аста индивиддан шахсга айлана бориш имконияти юзага келади. Ижтимоийлашув сабабли инсонда янгидан-янги шахсий хислатлар пайдо бўлади, яъни ўзининг ҳатти-ҳаракатлари учун жавоб бериш, ўзини ўзи назорат қилиш, ўзи-ўзини тарбиялаш, ижтимоий фаоллик, мустақам эътиқодга, ўз дунёқарашига эгаллик, мустақил қарорлар қабул қилиш ва ўз фикрларини эркин баён этиш шахсга хос хусусиятдир. Инсон қачон ўзининг оила аъзолари олдидаги, миллат олдидаги, Ватан олдидаги, жамият олдидаги ва, қолаверса, умуминсоният олдидаги масъулиятини жиддий ҳис этса, уни том маънодаги ҳақиқий шахс ҳисоблаш мумкин. Шулардан келиб чиқиб, шахс масъулияти инсоннинг ҳақиқий моҳиятини белгилайди, деб хулоса қилиш мумкин.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Дунёвий нуқтаи назардан шахс масъулиятини шакллантирувчи омиллар сифатида қуйидагиларни келтириб ўтиш мумкин:

- ҳуқуқий жиҳатдан шахс масъулиятини таъминланиш даражасининг мавжудлиги;
- шахс масъулиятини иқтисодий фаровонликка эришилишдаги муҳим аҳамияти;
- шахснинг сиёсий масъулияти яъни, фуқароларнинг ўз давлати олдидаги бурч ва мажбуриятларини англаган ҳолда фаолият олиб бориш кўникмаси;

- инсонларнинг интеллектуал қобилиятларини намоён қилиш имкониятларининг таъминланиши;

Шахс масъулиятини шакллантирувчи мазкур омиллар ўзаро уйғун бўлгандагина таъсирчанлиги юқори бўлади.

“Масъулият ижтимоий характерга эга. Ижтимоий масъулият оилавий, фуқаролик, жамият ва шахсий хизматларни бажараётганда вужудга келади”.

Ёшларда масъулият сифатларини ўстириш уларда мустақиллик, шижоатлилик, доминантлилик, ўзига ишончлиликни шакллантиришга хизмат қилади. Психолог олим Н.С.Сафоев, “Инсон ҳаёт қонуниятларини билиш ва уларни ўз фаолиятида қўллашга қодир экан, демак шу нуқтаи назардан унинг хулқ-атворини ижтимоий меъёрлар билан бошқариш мумкин. Қолаверса, инсон ўз қилмишлари учун масъулиятни ҳис қилиши лозим” - деб таъкидлайди.

Яна бир психолог олима Сагиндикова “Масъулият ўзи ва бошқалар, жамоа олдидаги ўз ҳатти-ҳаракатлари учун масъулликни бўйнига олиб, шахснинг ўзини бошқариши ва хулқ-атворини шакллантирувчи энг асосий характер сифатидир” – деб таърифлаб ўтади.

“Масъулият” – фалсафий категория сифатида ижтимоий воқеликда инсоннинг англанилган ҳатти-ҳаракатларини ифодалайди. Бу фалсафий категория орқали инсонларнинг ижтимоий-маънавий, моддий-жисмоний, рухий-табиий масъулият каби хислатлари қамраб олинади ва таҳлилга тортилади. Ижтимоий фалсафада бу тушунча шахснинг жамият олдидаги маънавий-ахлоқий талабларни бажариши нуқтаи назаридан олиб қаралади. Шахс маънавий камолотида масъулият масаласи алоҳида аҳамият касб этади.

Масъулиятнинг ижтимоий–маънавий функцияси турли замон ва маконга қараб ўзгача мазмун касб этиб боради. Бу бевосита шахслараро, гуруҳлараро, давлат ва жамиятлараро муносабатлар тарзида намоён бўлади. Шу билан бирга, шахс маънавий тараққиётининг ҳар бир босқичида ўз ифодасини топган масъулият даражаси ҳам ўзгариб боради ва шахс маънавий фаолияти, унинг турфа хусусиятлари билан бир бутунликда кечади. Демак, ижтимоий масъулият инсон маънавий ҳаётининг мазмун- моҳиятини ташкил қилувчи бош омил ҳисобланади. Ҳар бир шахс ўзининг ватан, халқ, жамият олдидаги фуқаролик бурчи виждон иши эканлигини ҳис қилмоғи лозим. Зеро, ўз бурчини, масъулиятини яхши ҳис қилган одамларнинг халқ, юрт олдида обрўйи, кадр-қиммати, мавқеи ошиб, бундай шахсларни барча бирдай эъзозлайди.

Мутафаккир олим Абдурауф Фитрат масъулиятни шахснинг “ маънавий хатти – ҳаракатлари мажмуи ”

сифатида талқин этади. Дарҳақиқат, инсон маънавий мавжудот экан, унинг хатти – ҳаракатларида ҳам маънавийлик акс этиши табиий ҳолдир. Шахс қачон ўзининг ҳаракатлари оқибатини ўйласа ва бунинг учун маънавий жавобгарлигини виждонан ҳис этса, ана шунда масъулият ҳақиқий маънавий хатти- ҳаракатлар мажмуасига айланади. Масъулиятда шахснинг ўзига хос маънавий жиҳатлари намоён бўлади. Масалан иймон-этиқодлилик, виждонийлик, ор-номуслилик, иродалилик, руҳан поклик, самимийлик, ғурурлилик, инсонпарварлик, ватанпарварлик. Демак, маънавий баркамол шахсни шаклланишида масъулиятнинг ўрни беқиёс.

“Масъулият” араб тилидан олинган бўлиб, “жавоб бермоқ”, “жавобгар бўлмоқ” деган маъноларни англатади. Масъулият тушунчаси Европа илмида илк бора фалсафий тушунча сифатида XIX асрнинг 2-ярмидан бошлаб қўлланила бошланган. “Масъулият” тушунчаси биринчи марта фалсафага 1859 йилда Альфред Бэн томонидан киритилган. хулосага келинди:

ХУЛОСА

Шахс масъулиятини шаклланишида диний ва дунёвий омилларни тадқиқ этиш бир қатор адабиётлар, илмий тадқиқотларни ўрганишни тақозо этди.

Биринчидан, Шахс масъулиятинининг диний ва дунёвий талқинига кўра киши ўз-ўзини чуқур англашига урғу берилади. Ўзини англаган кишида ижтимоий ва иқтисодий масъулият ҳисси юксак бўлади. Инсоннинг етукликка эришуви ҳақидаги тасаввурлар ҳар қандай даврда ҳам маданий-маънавий ғоялар, концепсияларнинг асосини ташкил этган.

Иккинчидан, исломий кадриятларни шакллантиришдан мақсад миллий ва диний кадриятларнинг тарихан муштарақлиги, уларнинг умуминсоний кадриятлар билан уйғунлиги, бу кадриятларнинг ҳозирги мустақил Ўзбекистон шароитидаги аҳамиятини янада аниқроқ ёритиб бериб, кенг жамоатчилик хусусан ёшлар дунёқарашида ислом динига нисбатан тўғри ёндашувни шакллантириш ва жамият учун юксак маънавиятли кадрларни тарбиялашдан иборат.

Учинчидан, исломий кадриятларни асл мазмун-моҳиятини ёритишда ислом дини асрлар мобайнида халқимиз қалбидан чуқур жой олиб, ўзлигимизни англаш, миллий маданиятимиз ва турмуш тарзимизни сақлаш, кадриятларимиз, урф-одат ва анъаналаримизни бир авлоддан иккинчи авлодга безавол етказишда беқиёс омил бўлиб келаётганига алоҳида эътибор қаратиш зарур. Чунки ислом диннинг ҳеч нарса

билан ўлчаб, қиёслаб бўлмайдиган аҳамиятли жиҳатлари айнан ана шу масалаларда намоён бўлади.

REFERENCES

- 1.Эргашев И. С. Шахс маънавий камолотида эркинлик ва ижтимоий масъулият уйғунлиги. номз. Дисс.Автореферати . - Тошкент: 2011, -Б. 15.
- 2.Сафоев Н.С. Психологические особенности национального самосознания студенческой молодежи. Автореф. Дисс. ... док. псих. Наук. –Ташкент: 2005, - С. 14.
- 3.Сагиндикова Н.Д. Талабалар ўқув фаолиятида масъулиятнинг гендер хусусиятлари. (PhD)док. дисс. Автореферати. - Тошкент: 2017, -Б. 13.ЙФЦ1
4. Хайруллаев.М.М. Маънавият юлдузлари. “Абдулла Қодирий”. – Тошкент: 1999.
- 5.U Ruzigul, J Nasirjan, A Dilmurodkhakim, H Mirshod. RATIONALE AND HISTORY OF HUMAN REFLECTIONS IN THE MUSLIM PHILOSOPHY. // International Journal of Advanced Science and technology, 2020. 1453-1458.
6. Рахимова, М. И., & Хасанов, М. Н. (2020). Роль среднеазиатской философии в развитии мировой и европейской науки. *Вестник науки и образования*, (4-1 (82)), 38-41.
7. Н. Ж. Назарова & М. Н. Хасанов (2022). ТАЛАБАЛАРДА БЎШ ВАҚТДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. *Academic research in educational sciences*, 3 (6), 752-758.
32. Миршод Нўмонович Хасанов (2022). ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН ТАРАҚҚИЁТИ БОСҚИЧИДА ЁШЛАРНИНГ МАЪНАВИЙ ВА МАДАНИЯТИНИ ЮКСАЛТИРИШНИНГ УСТИВОР ВАЗИФАЛАРИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (6), 791-798.
8. Ж. С. Раматов, & М. Н. Хасанов (2022). АБУ НАСР ФОРОБИЙНИНГ ЖАҲОН ИЛМ-ФАН ТАРАҚҚИЁТИГА ҚЎШГАН ҲИССАСИ ВА УНИНГ БУГУНГИ КУНДАГИ АҲАМИЯТИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (TSTU Conference 1), 648-653.
9. М. Н. Хасанов, С. У. Бошмонов, & Т. О. Жонибеков (2022). АБУ НАСР ФОРОБИЙНИНГ ИЛМ-ФАНЛАР ТАСНИФИДА АҲЛОҚИЙ ВА ДИНИЙ ҚАРАШЛАРИНИНГ ТАҲЛИЛИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (TSTU Conference 1), 608-613.
10. М.Н.Хасанов, А.А.Азимбаев, Халилов Ў., & Каримов Б. (2022). АБУ НАСР ФОРОБИЙНИНГ ШАХС МАЪНАВИЙ КАМОЛОТИГА ДОИР ҚАРАШЛАРИ . *JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS*, 4(3), 147–153. Retrieved from <http://wsrjournal.com/index.php/new/article/view/629>

